

blisu — bliso. Prav tako je od 16. stoletja dalje opazen znaten porast ojačevalnih partikul pri krajevnih in časovnih adverbih zaimkovnega izvora. Najpogosteje *-j*, *-aj*, ki se zlije najprej (!) s prvotnimi genetivi na *-a*: *sjutraj*, *sdavnaj*, *snozhkaj*, *tedaj*, *tukaj*, *sgoraj*; *-ej* se širi od prvotnih komparativov: *teshej*, *lashej* k primerom: *potlej*, *mordej*. Manj pogoste so partikule *-ci*: *tedajzi*, *sdajzi*; *-nj*: *tulikajn*, *kulikajn*, in *-le*, ki je tipična predvsem za kazalne zaimke: *tule*, *tamle*, *potle*, pojavlja pa se tudi pred adverbom kraja: *leffsem*, *lef*, če se omejimo samo na pojave osrednje jezikovne tradicije.

V 18. stoletju so vse pogostejši primeri redukcije prvotnih genetivnih, dativnih, akuzativnih in lokalnih predložnih samostalniških in pridevniških zvez (zlasti nedoločena oblika pridevnika): *sgol* < is gola, *kljub* < k ljubju, *dovol* < do volje, *savle* < za volje, *slasti* < iz vlasti; nastajajo zanimive adverbialne predložne zloženke s pogosto podvojitvijo predlogov in dodajanjem navedenih partikul: *popred*, *poprej*, *odsdol*, *navskrih*, *našpruti*, *sapored*, *saporedama*, *temzhaji*, *obforej*, *odflej*, *odondod*, *navšprek*, za katere so značilne razne fonetično-morfološke variante po narečnih bazah s knjižno tradicijo. Omenim naj npr. koroške posebnosti, znane iz tekstov tega časa:⁸ *fasem*, *odfod*, *dofehmau*, *spuvu* (s polu), *vezhbarti*, *obenobart*, *vunuka* (ven), ki nosijo značilnosti lastnega jezikovnega razvoja.

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

POUČEVANJE SPOROČANJA

Doseči določeno stopnjo sposobnosti za sporočanje, tj. za uveljavljanje v pogovoru, za sestavljanje spisov, opisov, pisem ipd., je ena izmed temeljnih nalog poučevanja slovenskega jezika. S tem se slovenski učitelji ukvarjajo že toliko časa, kot imamo slovenske šole. Poučna je zgodovina načina dela pri sporočanju. V njej se kažeta obe možni skrajnosti pri tem pouku. Če učitelj dvomi v sposobnost svojih učencev, jih natančno pripravi na spis in ga učenci šele potem, ko je že popolnoma narejen v njihovih glavah, napišejo tudi v zvezke. Če pa učitelj zaupa v ustvarjalnost svojih učencev ali pa tudi če se ne počuti kaj prida usposobljenega za poučevanje sporočanja, skoraj ne naredi drugega, kot da predloži učencem primeren naslov in jim naroči, naj napišejo spis.

Skoraj v takem nasprotju sta si metodi poučevanja sporočanja pri Andreju Praprotniku in Matiju Lichtenwallnerju (Senkoviču). Prvi je v prejšnjem stoletju večkrat izdal priročnik Spisje, drugi pa je v začetku našega stoletja objavil knjigo Prosto spisje. V Praprotnikovem priročniku so idealni vzorci za pisanje

⁸ Koroške prislovne variante so v rabi v Gutsmanovih in Jarnikovih delih ter v vseh izdajah Gutsmanove slovnice do leta 1828 (6 izdaj), upošteva in utrjuje pa jih v svojih nabožnih delih A. M. Slomšek. Sledimo jih tudi še po letnikih »Drobtinica« (1846—1900, XXXI letnikov), kjer so objavljali svoje prispevke štajerski in koroški sodelavci Slomškovega kroga.

opisov, primerjav, obnov, parafraz pesmi, pisem ipd. Stari učitelji so znali z vprašanji izzivati ustrezne stavke pri učencih in poskrbeti, da so si jih učenci zapomnili; zapisovanje pa je bilo potem skoraj samo še lepopisna in pravopisna zadeva. V Lichtenwallnerjevi knjigi je najprej nekaj nasvetov, kako se vzbudi spisovno ustvarjalnost šolarjev. Posebno tehten je prikaz, kako se oblikuje naslov in kako se širše teme drobi na ožje in bolj konkretne; na primer namesto splošnega naslova *Pes* dobijo učenci na voljo naslove: *Naš pes Sultan, Dobili smo psa, Dražil sem psa, Pes me je ugriznil, Pes in mačka, Naš pes je pobegnil*. Nato so v knjigi primeri spisov, ki so jih samostojno sestavili Lichtenwallnerjevi učenci.

Da si bomo lažje ustvarili mnenje o obeh načinih poučevanja sporočanja, si oglejmo še spise iz obeh knjig:

Pes

Pes je domača žival. Ima štiri noge, ostro zobovje, dolg jezik, na prednjih nogah pet, na zadnjih pa štiri prste z negibkimi kremplji. Najraji je meso in gloda kosti. Pes laja, tuli, renči in tudi popada. Varuje hišo in pase in zavrača živino. Rad se približuje človeku. Z ostrim nosom tudi sledi divjačino. Psi so: hrt, lovski pes, jazbecar, ovčarski pes, koder in doga. Vstekel pes je zelo nevaren.

Naš prejšnji pes Milorad

Nekega dne prinese nekdo k nam v jerbasu malega psička. »Krstili« smo ga za Milorada. Vedno sta bila z mačko v podpečniku. Ko je malo odrasel, se je kaj rad igral z našim večjim psom Hadčijem. Ta je bil že star in jezljiv. Zato je večkrat prav močno zarenčal v Milorada, ako se je hotel z njim igrati. Ali to tega nagajivčka ni uplašilo, ampak postal je vedno bolj predrzen, tako da se je Hadči vendar začel z njim igrati. Kadar pa sta se igrala, je šlo Miloradu navadno zelo slabo, ker je moral vedno bežati. Kolikorkrat je hotel vstati, tolikokrat ga je Hadči s svojo težko taco pobil na tla. Naposled sta se tega igranja vendarle naveličala. Tedaj je bil Milorad ves prašen in razmršen. Ko pa je Milorad postal večji, smo jaz in drugi dečki prevzeli prej Hadčijevo »delo«. Igrali smo se namreč zdaj mi z Miloradom. (...)

Adolf Srnec

Danes bi rekli, da spisa niti ne spadata v isto zvrst sporočanja in jezika. Prvo je opis psa nasploh, drugo pa pripoved o konkretnem psu; prvi spis je napisan v strokovnem jeziku, drugi pa v umetnostnem. Drži, da je ustvarjalnost učenca pri drugem spisu neprimerno večja kot pri prvem, tako da so še danes skoraj vsi učitelji slovenskega jezika pristaši prostega spisja, čeprav je sam izraz že precej pozabljen. Ne kaže pa podcenjevati tudi Praprotnikovega spisja, saj v vsakdanjem življenju piše več učencev privatna pisma, časopisne članke ali strokovne sestavke kot pa umetnostna besedila.

Kako bi se torej v današnjih šolah izognili obema skrajnostma? Ni nujno, da bi morali zahtevati za šolarje tako prostost (svobodo) pri pisanju, kot jo imajo že izoblikovani pisci; tudi pisanje spisov po vzorcu lahko še vedno da dobre rezultate. Pri nekaterih vrstah spisov, npr. pri novici, prošnji, uradnem življenjskem pisu, je vzorec bolj posnemljiv, pri drugih, npr. pri pismu, opisu naravnega pojava, oznaki človeka, pa manj. Nesmiselno pa je, da bi se učenci naučili vzorec

na pamet, kot so se ga včasih, in ga potem zapisovali. Pač pa je potrebno, da učitelj naredi z učenci nadrobno razčlenitev vzorca ali več vzorcev, in sicer zgradbe, izbire povedi, izrazov, nato pa učenci napišejo vsebinsko podoben spis in tako svoje teoretično znanje preskusijo v praksi.

Predstavimo ta način poučevanja sporočanja še bolj natančno. Za šesti razred osnovne šole je po učnem načrtu predpisan opis delovnega postopka. Kako naj se tega lotimo? V knjigah poiščemo primeren strokovni in umetniški opis dela in ga s ciklografom razmnožimo za učence, npr. tile dve besedili:

Buhteljni

Vzhajano testo zvaljaj na en centimeter debelo in zreži na kvadratke poljubne velikosti. V sredino vsakega daj malo marmelade; če je marmelada preredka, jo zgosti z drobtinami. Stisni testo od dveh nasprotnih strani, nato še od drugih dveh tako, da je marmelada v sredi. Vsak buhtelj pomoči na eni strani v maslo ali mast ter vloži na pomazano pločevino tako, da slonijo drug na drugem. Vzhajane pomaži z mlekom in jajcem in jih počasi peci. Pečene stresni na desko, zložijo na krožnik in potresi s sladkorjem.

F. Kalinšek

Okrog mize se je sukal velikanski kuhar, ki je bil gol do pasu in tako zalit, da mu je trebuh visel čez hlačni jermen. Trgal je od velikanske kepe kose belega testa, ga valjal s steklenico, ga s konzervino škatlo rezal v kroge, zavijal v te kroge jabolčno mezgo, jih polagal v podolgovato ponev ter jih odnašal v kuhinjo. Delal je neverjetno naglo, skoraj poskočno, zraven pa brez prestanka pel zdaj tiše, zdaj glasneje.

C. Kosmač

Ta dva sestavka učenci po ustreznih napotkih preštudirajo, lahko s skupnim glasnim branjem, lahko pa tudi po malih skupinah ali vsak zase. Nato se pogovorimo o ugotovitvah. Če je učitelj količkaj vztrajen in spreten pri vodenju pogovora, bodo učenci naredili nekako takle zaključek:

Strokovni opis dela (recept, navodila, pravila) navaja sredstva in opravila, ki so potrebna za izvršitev dela. Leposlovni opis dela (doživljajski spis, črtica, odlomek v večjem proznem delu) pa opisuje to manj natančno, največkrat poroča tudi, kako je kdo uporabljal neustrezna sredstva ali delal, kot bi ne bilo treba.

Po tej razčlenitvi delajo učenci vaje za pisanje spisa. To so različne jezikovne vaje: pretvarjajo stavke z veledniki v prvo osebo množine povednega naklona, urejajo časovno neustrezne opise del in spreminjajo strokovne opise v leposlovne in obratno. Poleg tega so potrebni tudi ustni opisi po opazovanju določenega dela: nekdo od učencev naredi papirnato kapo ali vetrnico in njegovi sošolci to opisujejo. Šele po teh vajah so učenci pripravljani za pisanje samostojnih opisov. Naslove opisov moramo zastavljati tako, da ne prihaja do zvrstnega mešanja, npr.: *Kako načrtamo enakostranični trikotnik — Kako sem načrtoval trikotnik; Kako naredimo poskus z magnetom in železnimi opilki — Kako smo naredili poskus z magnetom in železnimi opilki; Kako se telefonira iz javne govorilnice — Kako sem telefoniral mami v službo; Kako skuhamo juho — Kako sem kahal juho.* Ko so spisi že sestavljeni, jih učenci berejo pred svojimi sošolci in skupno razčlenjujemo njihove dobre in slabe strani. Tako dosegamo, da učenci postopoma še zboljšujejo svoje izdelke in da veselje do pisanja raste.

Na ta način se torej izognemo skrajnostma pri poučevanju sporočanja. Za vsako stalno obliko sporočanja so potrebni seveda drugačni vzorci in drugačni načini vadenja. Pouk sporočanja lahko včasih naslonimo na obravnavo beril, na slovnični pouk ali na vaje za bogatenje besedja, npr. pisanje obnov, sestavkov z dramatičnim sedanjikom, strokovnih sestavkov; v glavnem pa je pouk sporočanja samostojen del jezikovnega pouka, ki ima posebne učne postopke in mu je potrebno posvetiti precej časa.

Bogdana Herman

Ljubljana

Tone Pretnar

Univerza v Krakovu

PROBLEM TRIDELNOSTI IN DAKTILSKE KLAUZULE V TRINAGLASNEM OSMERCU

Članek želi pojasniti možnosti razpadanja izglasnega trizložnega takta v izbranem vzorcu (Kumer, 1968) in z njim povezanega prehajanja v jamski osmerek, hkrati pa preveriti tezo o ženskem in neženskem izglasu kot razlikovalni kategoriji med rastočimi in padajočimi verzi (Pretnar, 1978). Temu cilju se bliža po naslednji poti:

1. opis metričnih konstant izbranega vzorca,
2. opis realizacije metričnih konstant v izbranem gradivu (baladi Mrtvaška kost ter Zarika in Sončica),
3. konfrontacija z jamskim osmercem kot primerljivo obliko razpadajočega verza iste dolžine (baladi Mrtvec pride po ljubico in O krajcar, krajcar, majhen dnar — vse po Terseglav, 1978).

Trinaglasni osmerek zaznamujejo naslednje metrične konstante:

1. naglas na prvem, četrtem in šestem zlogu,
2. medtaktovna meja po tretjem, petem in osmem zlogu.

Razpadanju na manjše taktovne enote sta izpostavljena v večji meri daljša, trizložna takta, pri čemer je možnost $2 + 1$ bolj pogosta kot možnost $1 + 2$.

Treba je poudariti, da razpadanje trizložnega takta ni omejeno zgolj na izglasni položaj.